

- nagy bajban vannak a külföldi hungarológiai könyvtárak és lesznek még inkább, amikor majd köttetni kellene a legfontosabb 1988-as, 89-es stb. magyar folyóiratokat, mert hogyan jutunk akkor mi majd a hiányzó "Hitel"-ekhez, hogy mást ne mondjak.

Kornya László

Egy hungarológiai műhely történetéhez: magyar lektorok a berlini egyetemen 1917 és 1945 között a Gragger Róbert alapította Ungarische Jahrbücher (UJb.) alapján

Napjainkban, amikor számos külföldi egyetemen működő magyar tanszék, magyar lektorátus közreműködésével alakulnak hungarológiai központok, és amikor a budapesti Magyar Lektorai Központ is Nemzetközi Hungarológiai Központtá válik, érdemes odafigyelni egy olyan nagymúltú hungarológiai intézmény történetére, mint a berlini egyetemen 1916 óta működő, Gragger Róbert által alapított Magyar Intézet.

Gragger Róbert berlini működésének, hungarológia-konceptiójának, intézményszervezésének és - irányításának, hungarológus folyóirat és kiadványsorozat (Ungarische Jahrbücher, Ungarische Bibliothek) alapítási és szerkesztői tevékenységének példaértéket tulajdoníthatunk.

Mostanában különös érdeklődés mutatkozik az intézménykutatás iránt: a berlini hungarológia története többszö-

rös társadalompolitikai, egyetempolitikai és egyetemszervezeti változások keretében kialakult intézmények (Magyar Intézet, Collegium Hungaricum) története.

Hosszú a megtett út: a kezdeteket az 1916-os Magyar Szeminárium, a jelent a mai intézményes keret, a Humboldt Egyetem Fachgebiet Hungarologie/Finno-ugristik jelenti. A folytonosságot - a megváltozott körülmények, a sokszoros struktúra-változás ellenére is - a változatlan cél és feladat: a magyar nyelv és kultúra külföldi megismertetése, oktatása és összehasonlító kutatása biztosítja. E cél és feladat elvégzésére alakult ki itt műhely, amelynek különösen az alapítás éveiben modellértéke volt, és a megváltozott keretek között - a gyakorlati nyelvoktatással szorosan összekapcsolódó hungarológia-oktatásban - a jövőben is lehet modell-értéke.

Mindaz, ami a kezdetekre vonatkozik, elválaszthatatlan Gragger Róbert nevétől és berlini tevékenységétől: a Berlini Magyar Intézet az Ungarische Jahrbücherrel együtt az ő életműve.

A nagyhírű intézmény fejlődésének néhány fontos adata: 1916-ban Gragger Róbert megalapítja a Magyar Szemináriumot, majd a magyar nyelv és irodalom tanszék professzora lesz. 1917-től működik a Magyar Intézet, amelynek társadalmi-közéleti támogatója a Magyar Intézet Baráti Köre. A finn-ugor nyelvek gyakorlati oktatása érdekében 1918-ban magyar, 1925-ben finn lektorátust állítanak fel. A Magyar Intézet háttérintézményének is tekinthetjük a magyar kulturális külpolitika koncepciója alapján létesített intézményhálózat részeként 1924-ben létrehozott Collegium Hungaricumot.

A Gragger Róbert által 1921-ben alapított Ungarische Jahrbücherben szinte minden évben találunk a Kleine Mitteilungen und Anzeigen rovatban a Magyar Intézet munkájára vo-

natkozó részletes beszámolót. Az évi beszámoló kiterjed az oktatási tevékenységen kívül a könyvtárra, a publikációkra és az esetleges egyebekre is.

Az UJb. 1921-es első kötetében teszi közzé Gragger Róbert a Magyar Intézet munkatervét, amely világosan tükrözi hungarológia-koncepcióját. Gragger szerint a Magyar Intézetnek mint oktatási intézménynek az a feladata, hogy a hallgatótárságot előadások és szemináriumok keretében bevezesse a magyar és a rokonyelvek tanulmányozásába, Magyarország földrajzában, történelmének, gazdasági életének, néprajzában, irodalmi és aktuális kulturális életének megismerésébe.

E programnak megfelelően bontakozik ki élénk tevékenység még Gragger igazgatása alatt a Magyar Intézetben.

A lektorok tevékenysége nem korlátozódik csupán a magyar nyelv oktatására, az intézménynek kutató intézeti profilja is kialakul. Maguk a lektorok részt vesznek bibliográfiák összeállításában, a tudományos és a laikus érdeklődők számára szervezett információs és tanácsadó szolgálatban, a forrás és híryanag rendelkezésre bocsátásában, a Magyarországon megjelenő hungarológiai vonatkozású művek rendszeres német nyelvű recenzálásában az UJb. hasábjain.

A berlini Magyar Intézetnek öt magyar lektora volt 1943-ig, ameddig az UJb. beszámol munkájukról: Koszó János (lektor 1918-22), Farkas Gyula (1922-26), Moór Elemér (1926-29), Keresztury Dezső (1929-36), Szent-Iványi Béla (1936-tól).

Tevékenységükről részletesen szoltam az intézetalapító Gragger Róbert születésének 100. évfordulója alkalmából 1987-ben Berlinben rendezett emlékülésen, amelynek teljes anyaga Tárnói László professzornak a Gragger jelentőségéhez méltó, alapos és szép, emberi és tudományos portréját megrajzoló tanulmányával az élen azóta nyomtatásban is megjelent (Berliner Beiträge zur Hungarologie 3. Berlin-Budapest 1988).

Ez alkalommal az egykori berlini magyar lektorokat jellemző néhány közös vonást, a berlini tevékenységükön is túlmutató, a magyar művelődés, a magyar-német szellemi érintkezés szempontjából is fontos momentumot emelek ki.

Mindannyian magyar-német szakos tanárok, és többségük a nagyhírű Eötvös-Kollégium tanítványa vagy későbbi tanára. Maga Gragger is az Eötvös-Kollégiumban végzett, amelynek szelleméhez igyekezett hű maradni mind a Magyar Intézet, mind a Collegium Hungaricum alkotó, szabadon tájékozódó légkörének, mind a könyvtár rendjének kialakításában.

A lektorok feladata elsősorban a magyar nyelv elméleti és gyakorlati oktatása volt, amelyet különböző szintű (kezdő, haladó) és rendeltetésű (fordítói, társalgó) tanfolyamokon végeztek. 1916-ban, a magyar tanszék alapításakor még maga a professzor - Gragger - tartotta az ingyenes és nyilvános magyar nyelvtanfolyamokat, csak 1918-tól végezték lektorok ezt a munkát. A bölcsész- és jogi kar hallgatóin kívül a műszaki és kereskedelmi főiskolák hallgatói, sőt nagyobb kereskedelmi vállalatok alkalmazottai is látogatták az egyetemi magyar nyelvkurzusokat. A lektorok a világváros Berlitz-féle nyelviskolájában is tanították a magyar nyelvet. Lektor feladat volt még magyar irodalmi és művelődési szemináriumok tartása is.

Hadd álljon itt néhány adalék az egykori berlini lektorok tevékenységéhez!

Koszó János berlini éve alatt tesz először kísérletet a német-magyar kulturális kölcsönhatás szellemtörténeti vizsgálatára (Fessler Ignác Aurél, a regény- és történetíró. Bp. 1923).

Farkas Gyula Petőfi elbeszélő művészetéről és a romantikáról tartott előadásaival és publikációival (Petőfi nagyobb elbeszélő költeményei és forrásai. Bp. 1923.; Die finno-ugrische Sprachwissenschaft und die ungarische Romantik. Ujb. IV.) későbbi nagyobb műveire készül. Gragger mun-

katársaként részt vesz az intézet szervezésében, kiadványok szerkesztésében. Tapasztalatait a későbbiekben intézetigazgatóként hasznosítja: 1928-tól a Magyar Intézet és a Collegium Hungaricum irányítója.

Moór Elemér mint a Collegium Hungaricum első ösztöndíjasainak egyike jött Berlinbe. Itt ébredt fel érdeklődése a magyar őstörténet és a szlavisztika iránt. Számos publikációja jelent meg az U.b.-ben, többek között a magyar-német nyelvhatár településtörténetéről (IX.)

Keresztury Dezső lektori tevékenységéből kiemelkedik a Berlitz-féle nyelviskola kiadásában megjelent magyar nyelv-könyv átdolgozása (Magyar nyelvkönyv - Ungarisches Sprachbuch, Berlin 1931⁶). A nyelvkönyv recenziója az U.b. XI. kötetében olvasható:

"Amíg a magyar nyelvkönyv eddig is széles körben használt kiadásai csupán lemásolták a nyugat-európai nyelvekre alkalmazott módszert, ez az új kiadás a magyar nyelv belső törvényeit igyekszik feltárni. Mind a gyakorlatok, mind a leckék szövegei nyelvileg kifogástalanok, nem sematikusak, hanem a magyar élet- és gondolkodásmóddal is megismertetnek. Különösen üdvözlendő újítás a magyar művészetéről, irodalomról és tudományról szóló önálló fejezet, amely nemcsak a magyar kultúra történeti fejlődéséről, hanem annak legújabb állapotáról is tájékoztat."

Keresztury az általa vezetett műfordítói gyakorlatok és a magyar novelláról szóló szemináriumok hallgatóival közösen adott ki egy magyar novelláskötetet német fordításban, amelyet a korabeli magyar sajtó is nagyra értékelt (Ungarn - Übersetzung einer ungarischen Novellenanthologie. Korn Verlag, Breslau 1936.).

Az irodalomtörténész Keresztury egyetemi előadásokat tartott a kortárs magyar irodalomról, Babitsról, ismertetéseket írt az U.b.-ben Móricz Erdélyéről, Horváth János, Menemenn Tivadar és Prohászka Lajos műveiről (IX-XVII.

...).

Szent-Iványi Béla volt az utolsó magyar lektor az Ujb. megszűnéséig. Oktató munkája 1936-ban kezdődött, és átvézet a berlini hungarológia II. világháború utáni történetébe. A német-magyar kulturális érintkezés kutatója volt. Ezt mutatják az Ujb.-ben megjelent tanulmányai a pietizmus magyarországi hatásáról és a Berlinben tanuló magyar főiskolások egyesületének százéves történetéről (XVII-XXII. kötet).

Feltételezhető, hogy később megjelent magyar nyelvta-na (Der ungarische Sprachbau. 1964) számára lektori évei jelentették az ösztönzést és az első tapasztalatokat.

Az intézmény történetében ő jelentette a folytonosságot: 1947-ben a magyar nyelv és irodalom professzora lett a W. Steinitz vezette Finnugor Intézetben, majd az intézet igazgatója, később a magyar tanszék vezetője volt 1973-ig, nyugdíjba vonulásáig. Hosszabb tanulmányban tekintette át a berlini hungarológia történetét (Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft und Ungarnkunde an der Berliner Universität. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Beiheft zum Jubiläumsjahrgang IX 1959/60. 45). Szent-Iványi professzor 1981-ben a Budapesten rendezett első hungarológus kongresszuson az elsők között kapta meg a Lotz János emlékérmét.

A berlini Magyar Intézet egykori lektorai közül én már csak Keresztury Dezsővel és Szent-Iványi Bélával találkozhattam 1977-től 1981-ig tartó berlini lektorságom idején. Mára azonban már csak Keresztury Dezső maradt élő tanúnak. Az említett kongresszuson "Egy magyarságtudományi műhelyről" szólva foglalta össze berlini emlékeit (In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Bp. 1983. 82).